

ЗНАМЕНИТІ УКРАЇНЦІ

ВОЛОДИМИР
ДУХОПЕЛЬНИКОВ

ЯРОСЛАВ
МУДРИЙ

Харків
«Фоліо»
2018

В історії Давньої (Київської) Русі багато руських князів залишили помітний слід. Ярослав Володимирович, прозваний Мудрим, серед них по праву займає провідне місце. Він продовжив справу свого батька Володимира Великого, зібрав воедино землі, які відпали після смерті князя, відновив територію держави, зміцнив державний апарат, заклав основи судової системи, провів дуже значні культурні перетворення. При ньому Київська Русь стала найбільшою державою Європи. Все це дало підставу історикам стверджувати, що час правління Ярослава Мудрого (1019 (20)—1054) — це час найвищого розквіту Київської Русі.

Ярослав був людиною, яка зуміла подолати власні вади. Не володіючи великою фізичною силою, характерною для багатьох князів того часу, він показав себе сміливим воїном і безстрашно вів війська в бою. Народившись в язичницькому середовищі, Ярослав став справжнім християнином. Відсунутий історією на задвірки, будучи лише четвертим сином Володимира, Ярослав зумів пробитися до великокнязівського столу і посідати його майже протягом тридцяти п'яти років. При цьому він був одним із найосвіченіших людей свого часу.

«ЗВІДКИ ПІШЛА РУСЬКА ЗЕМЛЯ,
ХТО В КИЄВІ ПОЧАВ ПРАВИТИ»

Далеке минуле руської, а в даний час і української історії викликало раніше та продовжує викликати численні суперечки, породжує різноманітні, часом діаметрально протилежні точки зору і висновки. І це цілком закономірно. Перші літописи на Русі почали складати в Києві та Новгороді, імовірно з кінця X — початку XVI століття. А літописи, що дійшли до нас та включають матеріали цих ранніх свідчень, датуються кінцем XIV—XVI століттям. Звичайно, що за цей час на Русі сплигло чимало води, сталося багато подій, які змінили конфігурацію державних кордонів. Зрозуміло, що літописці, які писали пізніше, видозмінювали тексти, вносили свої виправлення та доповнення. Згадаємо пушкінського ченця Пимена, який трудився в тиші монастиря. І труд цей був нелегким, про це говорить і чернець з Нижегородського князівства Лаврентій: «Радіє купець, — прикуп зробив, і керманич пристав до пристані, і подорожній, що прийшов в свою батьківщину. Так радіє і книжковий письменник, закінчуючи книгу. Радію і я худий, і недостойний, і многогрішний раб Божий Лаврентій-чернець... І нині, панове,

батьки і брати, якщо де описав або переписав чи не дописав — читайте, заради Бога, а не кляніть, бо книги ветхі, а розум молодий, не дійшов». Це єдиний літопис, що зберігся та має конкретного автора. А починається він із «Повісті минулих літ», написаної ще на початку XII століття в Києві ченцем Нестором: «Ось повісті минулих літ, звідки пішла Руська земля, хто в Києві почав першим княжити і як виникла Руська земля».

Автор «Повісті» починає свою розповідь з того, як була розділена земля між синами Ноя. «Після потопу трое синів Ноя розділили землю — Сим, Хам, Яфет. І дістався схід Симу... Хамові дістався ж південь... Яфетові дісталися північні країни й західні... Дунай, Дністер, Кавказькі гори, тобто Угорські, а звідти до Дніпра та інші річки: Десна, Прип'ять, Двіна, Волхов, Волга, яка тече на схід у країні Сима. У країнах же Яфета сидять руські, чудь і всякі народи...» Далі автор розповідає про племена слов'ян, які в майбутньому складуть Руську державу. «От тільки хто говорить по-слов'янськи на Русі: поляни (жили на середньому Подніпров'ї. Тут заснований Київ), древліани (поряд з полянами, вздовж річки Прип'ять), новгородці, полочани (на території сучасної Білорусі), дреговичі й радимичі (верхня течія Дніпра), сіверяни (сучасна Чернігівська і частина Сумської області), бужани, прозвані так тому, що оселилися по Бугу, а потім стали називатися волинянами. А ось інші народи, які платять данину Русі: чудь, меря, весь, мурома, черемиси, мордва, перм, печора, ям, литва, зимігола, корс, нарова, лівонці — ці говорять на своїх мовах, вони — від коліна Яфета і живуть в північних країнах». Таким чином, літопис свідчить про те, що на цій стадії у слов'ян

існували державні утворення, оскільки вони збирали данину з сусідніх племен. Потім автор характеризує побут і звичаї слов'янських племен: «Всі ці племена мали свої звичаї, і закони своїх батьків, і перекази, і кожне — свій норів. Поляни мають звичай батьків своїх — лагідний і тихий, сором'язливі перед невістками своїми та сестрами, матерями і батьками; перед свекрухами та діверями велику сором'язливість мають; мають і весільний звичай: не йде зять за молодою, але приводять її напередодні, а на наступний день приносять за неї — хто що дасть. А деревляни жили подібно до звірів, жили як тварини: і вбивали вони один одного, їли все нечисте, і весіллів у них не було, а умикали вони дівчат коло води. А радимичі, в'ятичі й сіверяни один звичай мали: жили вони в лісі, як звірі, їли все нечисте, і лихословили перед батьками і перед невістками, й весіллів не бувало в них, а ігрища межі селами. Сходилися вони на ігрища, на пляси і на всякі бісівські пісні та тут умикали жінок собі,— з якою ото хто умовився. Мали ж вони по дві і по три дружини. А коли хто вмирав — чинили вони тризну над ним, а потім робили велику колоду і, поклавши на неї мерця, спалювали його, а після цього, зібравши кості, вкладали їх у невеликий посуд і ставили на придорожніх стовпах...»

Розповідаючи про норів і побут слов'ян, літописець не забув згадати і про те, що «жили вони на своїх місцях, і кожен управлявся самостійно». Тут же є розповідь про виникнення на землях полян міста Київ: «І були три брати: один на ім'я Кий, другий — Щек і третій — Хорив, а сестра їх була Либідь. Сидів Кий на горі, де нині узвіз Боричів, а Щек сидів на горі, яка тепер називається Щекавицею, а Хорив — на третій горі, що прозва-

ЗМІСТ

«Звідки пішла Руська земля, хто в Києві почав правити»	4
На шляху до змужніння	25
У боротьбі за київський стіл	42
Зовнішньополітична діяльність	50
Сім'я Ярослава	56
Внутрішньодержавне будівництво	65
«Вб'є муж мужа, то мстить брат за брата...»	74
«Ярослав митрополю устави»	83
«Заклав Ярослав місто велике»	91
«Велика буває користь від учення книжного»	107
Список літератури	119